

Perspektívy a osudy Štúrovej kodifikácie

Pavol Žigo

Východiská

Okolnosti, ktoré viedli začiatkom štyridsiatych rokov 19. storočia k potrebe zmeniť bernolákovskú podobu jazyka novou kodifikáciou, bolo viac. Niektoré z nich uvádzame v predchádzajúcich textoch venovaných tejto problematike,¹ niektoré príčiny možno rekonštruovať na základe poznatkov o vtedajšom spoločenskom a politickom dianí a o vtedajšej jazykovej situácii. V množstve okolností, ktoré súvisia s novou kodifikáciou spisovného jazyka vo vzťahu k Ľudovítovi Štúrovi, vyniká jeho prvenstvo v tom, že jeho dominantnou ambíciou bolo zjednotenie národa prostredníctvom jazyka.

Pri sledovaní Štúrových ambícií sa treba zrieknuť romantizujúcich a glorifikačných tendencií jeho osoby a vnímať ho najmä ako človeka, žijúceho v zložitej spleti otázok, identifikovať hierarchiu jeho problémov a z hľadiska dejín spisovného jazyka sa pokúsiť o odhalenie podstaty Štúrovho jazykového prototypu. Z veľkého množstva doterajších prác o Ľudovítovi Štúrovi je známe odôvodnenie kodifikácie, jej zásady a podstata vnímania jazyka na pozadí klasickej nemeckej filozofie, ktorú Štúr poznal zo štúdií v Nemecku. Časť úvah o Štúrovej kodifikácii by však bolo užitočné zamerať na otázky, ako sa Štúrova pôvodná koncepcia spisovného jazyka dala aplikovať v rámci historických okolností či podmienok štyridsiatych rokov 19. storočia, aké mala perspektívy, aké boli predpoklady na funkčnosť jazykového prototypu nielen z vnútorného pohľadu na jazyk, ale aj z hľadiska jeho vzťahov k jazykovému okoliu, k možnostiam, potrebám a nárokom na jazyk tej doby.

Znaky Štúrovej kodifikácie

Progresívnym znakom Štúrovej kodifikácie sa stala výrazná snaha o posun konzervativizmu nielen v pragmatickej podstate jazyka, v jeho vzťahu k funkčnosti jazykového základu v komunikácii (posilňovala ho zrozumiteľnosť

¹ KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2002, s. 163n; ŽIGO, Pavol. Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny vo svetle národnouvedomovacieho procesu. In *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*. Bratislava : Lufema, 2000, s. 53-66; ŽIGO, Pavol. Stopäťdesiat rokov od reformy štúrovej slovenčiny. In *Studia Academica Slovaca* 30. Bratislava : Stimul, 2001, s. 339-348; ŽIGO, Pavol. Stošesťdesiat rokov štúrovej kodifikácie slovenčiny. In *Studia Academica Slovaca* 32. Bratislava : Stimul, 2003, s. 10-20; ŽIGO, Pavol. Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny a jej reforma. In *Slovenská reč*, 2005, roč. 70, č. 5, s. 265-275; ŽIGO, Pavol. Funkčnosť a stabilita Štúrovej kodifikácie. In *Ľudovít Štúr a reč slovenská*. Bratislava : Veda, 2007, s. 102-115.

stredoslovenského jazykového základu), ale aj vo vzťahu jazyka a myslenia (formálnym posunom konzervativizmu sa stalo odstránenie grafémy *w* na označovanie hlásky *v*, označovanie hlásky *j* grafémou *g*, hlásky *g* grafémou *ğ*, písanie substantív verzálkami). Kodifikácia formálnej stránky bola podmienená prototypovou fonologickou štruktúrou, obsahujúcou nové prvky (diftongy), ktoré však v plnej miere nevyhovovali nadnárečovým kodifikačným kritériám (pri mäkkostnej korelácii chýba *l'*, v dlhom vokalizme neprítomnosť diftongu *iu*, dlhého vokálu *é* (okrem slova *dcéra*), v krátkom vokalizme neprítomnosť jednej zo striednic za praslovanský nosový vokál (*ä*). Je celkom logické, že kodifikácia štruktúry jednej jazykovej roviny presiahne jej hranice a zasiahne štruktúru ďalšej roviny (relačné morfémy). Štúrovi sa tak model jeho severostredoslovenského základu spisovnej slovenčiny mal stať ideálnym identifikačným prototypom jazyka, ktorým (by) sa slovenčina líšila od ostatných slovanských jazykov. K prototypovým znakom sa Ľ. Štúr priznal v *Nauke reči slovenskej*: „Najčistejšie a najpeknejšie po Slovenski hovorí sa vnútri v samých Tatrách, v strjedku ich najzavrenejšom: v Liptove, Orave, Turci, v horňom Trenčíne, v hornej Nitre, Zvoleňe, Ľekove, Hontě, Novohrade...”² kde sú typické tvary nominatívu singuláru substantív stredného rodu typu *nárečja*,³ tvary adjektív stredného rodu majú v nominatíve singuláru koncovku *-uo*,⁴ inštrumentál plurálu má dlhú koncovku (typ *prjaťelamí, sluhamí, ženamí*,⁵ pod vplyvom rytmickej distribúcie kvantity sa však táto koncovka kráti: *s pánmi*). V adjektívnej paradigme je namiesto súčasnej hlásky *é* v Štúrovej kodifikácii dvojhláska *je* (*novjeho, novjemu*)⁶, časť adjektív typu *prední, strední, horní* bola začlenená do mäkkého skloňovacieho vzoru.⁷ Pri skloňovaní zámen sa kodifikovalo dlhé *-í-* (*ích, mojích, mojím*), v príslovkách sa kodifikuje dlhé *-í* (typ *po Slovenski*), šiesta infinitívna trieda slovík má tematickú morfému *-uva-* (typ *kupuvat*),⁸ v súčasnej spisovnej slovenčine je *-ova-*), minulý čas sa kodifikuje v podobe *sadnuv, kvitnuv*.⁹ Výber stredoslovenského jazykového základu novej kodifikácie nebol len vecou Štúrovho osobného postoja, ale vyplýval aj zo všeobecnej skúsenosti, z poznania, že stredoslovenský jazykový základ sa oddávna vyznačoval vysokým stupňom zrozumiteľnosti za hranicami svojho prirodzeného jazykového areálu a kultúrna stredoslovenčina sa stávala sa funkčným nadnárečovým dorozumievacím prostriedkom

² ŠTÚR, Ludevít. *Nauka reči slovenskej*. V Prešporoku : Nákladom Tatrína. Písmom Belnayho d'ed'ičov, 1846, s. 8.

³ *Atlas slovenského jazyka*. 2. zv. Flexia. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1981, s. 14.

⁴ *Tamže*, s. 145.

⁵ *Tamže*, s. 130-141.

⁶ *Tamže*, s. 147.

⁷ *Tamže*, s. 151.

⁸ *Tamže*, s. 262.

⁹ *Tamže*, s. 289.

verejného styku. V tejto súvislosti si dovoľíme upozorniť práve na pojem *kultúrna stredoslovenčina*. Pri Štúrovej kodifikácii sa veľmi často uvádza, že Ľudovít Štúr kodifikoval stredoslovenské nárečia. K tejto vecnej chybe dochádza preto, lebo jeho spis sa volá *Nárečia slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí*.¹⁰ Nárečie v dnešnom ponímaní, t. j. krajový dialekt, nemôže plniť funkciu spisovného jazyka, lebo neobsahuje prvky, napr. slová, spojenia, ktoré sa používajú vo verejnom styku v administratíve, práve, náboženských žánroch a pod. Nárečie v dnešnom chápaní plní len základnú dorozumievaciu funkciu a jeho verejná (administratívna) funkcia je obmedzená. Práve preto sa základom kodifikovanej podoby nestávajú nárečia, ale kultúrne predpisovné útvary, ktoré sú schopné presahovať hranice pôvodných dialektov, plnia verejnú funkciu a žánrovo sú primerane diferencované. V Štúrovom ponímaní sa slovom *nárečie* označoval útvar, ktorému v súčasnej spisovnej slovenčine zodpovedá význam národný jazyk. Pojmom *jazyk* sa však v Štúrových časoch označovala väčšia skupina jazykov spoločného pôvodu, napr. slovanský jazyk, ktorý mal svoje menšie čiastky – národné jazyky, označované ako jeho *nárečia*.

Reakcie na kodifikáciu

Znaky Štúrovho ideálneho identifikačného prototypu jazyka boli známe ešte v roku 1843, t. j. pred vydaním prototypového exemplára v podobe kodifikačných prác (1846). Od začiatku deklarovania tohto prototypu vyvolávala takáto podoba spisovného jazyka vnútorné aj vonkajšie reakcie – v máji 1846 vyšiel známy zborník *Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*,¹¹ v ktorom Ján Kollár na argumentáciu nevyhnutnosti spoločného jazyka Čechov, Moravanov a Slovákov využil svoj starší článok z roku 1823 *O českoslowenské jednotě w řeči a w literatuře*. Napísal v ňom: „*Jedna z nejwětších překážek w pokračowání slawjanského národu ke vzdělanosti jest jeho mnohonářečnost, aneb rozličnost nářečí a dialektů, kterau snad žádný jiný národ tak obtížen a rozkauskowán není*“. Práve tento Kollárov argument je dôkazom odlišného chápania národných spisovných jazykov Kollárom a Štúrom, ktorý rozvoj slovanstva podmieňoval rozvojom jednotlivých slovanských národov s rovnakými právami národnej identity a jazyka a práve jazyk bol pre Štúra základnou formou prejavu národného ducha. Týmto ponímaním jazyka sa Štúr stal prvým predstaviteľom, ktorý sa v dejinách Slovákov podujal zjednotiť národ jeho jazykom. Zrieknutie sa vzťahu jazyka k stavovskej či konfesionalnej príslušnosti

¹⁰ ŠTÚR, Ľudovít. *Nárečia slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí*. V Prešporke : V tlačiarňi K. F. Wiganda 1846.

¹¹ *Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*. Spisů musejních číslo XXII. W Praze : W komissi u Kronbergra i Řiwnáče, 1846.

jeho nositeľov bolo najväčším posunom od konzervativizmu k progresivizmu na začiatku druhej polovice štyridsiatych rokov 19. storočia.

Do otázky kodifikácie spisovného jazyka vstúpila v polovici štyridsiatych rokov 19. storočia veľmi citlivá a v minulosti tabuizovaná problematika liturgického jazyka slovenských evanjelikov: evanjelický farár Kollár varoval tak isto evanjelika Štúra, že by – podľa Kollárovej predstavy – jeho nová kodifikácia mohla nepriaznivo ovplyvniť jednotu slovenských evanjelikov tým, že by v evanjelickej liturgii nahradila biblickú češtinu ako tradičný identifikačný znak reformácie a kultúrnu hodnotu Slovákov, ktorí s ňou v aktívnej alebo pasívnej forme prichádzali do styku. Základnou myšlienkou príspevkov uverejnených v zborníku *Hlasové* bolo, že slovenčina ešte nemala podľa Kollára v tom čase predpoklady na to, aby mohla plniť funkciu celonárodného spisovného jazyka. Štúr odmietol Kollárov zborník článkom *Hlas proti Hlasom* v druhom ročníku *Orla Tatránskeho* s poznámkou, že pripravuje osobitnú rozsiahlejšiu obranu svojej koncepcie.¹² V prvej časti článku Štúr napísal: „*Jednota sa v tom najlepšie vivjest' dá, v tom sa najlepšie dari, čo je všetkým najbližšie, najprístupnejšie; a čo nám je bližším, prístupnejším a domácejším nad prirodzenú reč našu, nad reč tú, v ktorej sme sa všecci k svetu prihovárať začali, v ktorej sú naše prítomnje pokoleňja spojenje, v ktorej žije duch otcou našich, ktorej spevnje hlasi rozljevajú sa po dolinách a horách a slučujú naše citi, naše misli v cit jeden, v misel jednu?*“¹³ V druhej časti reakcie potom uviedol: „*Lež i v chrámoch evanjelických aká že to bola prosím Čeština? Veru len velmi stredná a lahodná a kazaťel naskrze bi nebou višjeu, kebi sa celkom podla tejto reči bou spravovať chceu a hodná pri tom čjastka kazaťelou reč túto krem toho len povrchně znala, tak že to bola len najvjac spleťeňina Slovenčini a Češtini*“¹⁴ a dodal: „*Na ostatok len ešte protivňikom našim voláme: život je náš, a mi Slovenmi chceme biť. Kolko sto dúvodou máte proti tomuto, proti nášmu životu, proti nášmu Slovenstvu? Čím zlomíte túto vuolu našu, či máte oproti vuoli silnej, nepodvratnej, životnej, či máte, hovorim, oproti tomuto sto dúvodou? Hovort'e!*“¹⁵ Ako je všeobecne známe, štúrovska kodifikácia nezasiahla liturgický jazyk evanjelikov – biblickú češtinu, ktorá sa používala – najmä v piesňach – až do deväťdesiatych rokov 20. storočia.

Ďalšou Štúrovou reakciou na zborník *Hlasové* bol článok *Ústrojnosť a organism reči Slovenskej (Vítah zo spisu proti Hlasom)* uverejnený v 39. a 40. čísle *Orla Tatránskeho*

¹² ŠTÚR, Ludevít. Hlas proti hlasom. In *Orol Tatránski*, 1846, roč. 2, č. 35 (10. 7. 1846), s. 274-276; č. 36 (21. 7. 1846), s. 282-284. (ďalej iba *OT*)

¹³ *Tamže*, s. 275.

¹⁴ *Tamže*, s. 282-283.

¹⁵ *Tamže*.

s odkazom, že „*spis tento o ňedlho na svetlo vind'e*.“¹⁶ V úvode článku Štúr uviedol, že kodifikáciou nejde o krok, pre ktorý „*neupadli sme mi do žjadneho nebezpečenstva, ale len kebi sme ho ňeboli urobili, boli bi sme do ňeho leťeli*.“¹⁷ Na obhajobu svojej kodifikácie použil Štúr dôležitú národnointegračnú funkciu jazyka: „*Každí národ v tom sa najlahšie spojuje, čo mu je vlastnuo, čo mu je najbližšie, bo v tom cíti on sám seba*.“ Vedeckosť Štúrovho prístupu k systému spisovného jazyka spočíva aj v stanovení kritérií spisovnosti. Jedným z nich bola podľa Štúra aj ustálenosť: „*V tejto reči hovorja k ňemu [k národu] duchy otcou z hrobou zapadlích, v tejto reči shovárajú a srozumievajú sa celje pokoleňja žijúce: akože bi sa teda on v tomto vedomo ňespojiu, v čom je už krem toho mocne bez vedomja spojení?*“¹⁸ Okrem argumentov na obhajobu štúrovskej slovenčiny obsahuje príspevok aj kritiku toho, že Kollár neodlíšil jednotlivé formy existencie národného jazyka a na jednu rovinu kladie teritoriálne nárečia a spisovný jazyk. Štúr pri obrane slovenčiny navyše poukázal na starobylosť znakov, ktoré si slovenčina zachovala v porovnaní s ďalším hláskovým vývinom češtiny. Ide o slová typu *Boh, lud, chyža, dajťe, chitro, chlapou*. Historický porovnávací prístup uplatnil Štúr aj pri porovnávaní slovenčiny so starosloviencinou, resp. češtiny so starosloviencinou.

Spor medzi Kollárom a Štúrom nebol v skutočnosti sporom medzi slovenčinou a češtinou, ale konfliktom odlišného chápania perspektívy rozvoja Slovanov v Európe. Preto sa už od 23. júna 1846 uverejňovali v *Slovenských národných novinách* na obranu novej kodifikácie ohlasy inteligencie a duchovenstva. Tieto ohlasy mali tvoriť súčasť Štúrovej reakcie sformulovanej v *Hlase proti Hlasom* (autori Andrej Sládkovič, Samoslav Bohdan Hroboň, Jozef Miloslav Hurban, J. Daniel Zimáni, Ctiboh Cochius-Zoch). Výrazným prejavom obrany štúrovskej kodifikácie sa mal stať spis Ctiboha Zocha *Slovo za slovenčinu*.¹⁹ Podnetom na jeho napísanie bol list z 12. júla 1846, v ktorom Štúr vyzval Zocha, aby podnecoval u stúpencov štúrovskej slovenčiny iniciatívu písať príspevky na obranu slovenčiny a zasielať ich do redakcie *Slovenských národných novín*.

Prvou reakciou na Štúrovu výzvu, ktorá predchádzala *Slovu za slovenčinu*, bolo spoločné vystúpenie Zocha a oravských prívržencov, zväčša kňazov, uverejnené v *SNN* už 7. augusta 1846. V 38. čísle *Orla Tatranskeho* vyšla 11. augusta Sládkovičova protestná

¹⁶ ŠTÚR, Ludevít. Ústrojnosť a organism reči Slovenskej (Vítah zo spisu proti Hlasom) In *OT*, 1846, roč. 2, č. 39 (21. 8. 1846), s. 307-309; č. 40 (1. 9. 1846), s. 316-318.

¹⁷ *Tamže*, s. 307.

¹⁸ ŠTÚR, ref. 16, s. 307.

¹⁹ Nové vydanie pozri: ZOCH, Ctiboh. *Slovo za slovenčinu*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.

báseň *Ohlasi*,²⁰ v 41. čísle toho istého ročníka uverejnil Anian Dobšovič, M. Körmendi, E. Tóth a L. Navarra svoje *Ohlasi na Hlasi*,²¹ v ktorých poukazujú na to, že slovenčina je jazykom, ktorý podlieha vonkajším vplyvom oveľa menej ako napr. čeština podlieha nemčine. Z článkov tohto typu vidieť, že v polovici 19. storočia poznanie dejín slovenčiny nadobudlo v širšom vedomí nový rozmer: čeština bola pre Slovákov v predspisovnom období jazykom vzdelancov a administratívy a tiež aj jazykom reformácie. Postupný vývin ukázal, že nemohla plniť vzdelávaciu funkciu na základnom a strednom stupni školstva a postupným, aj keď neskorším zmenám podliehala aj ako liturgický jazyk evanjelikov. V tomto duchu je napísaná aj ďalšia obrana slovenčiny, ktorú na pokračovanie uverejnil Štefan Leška ml. v 42. a 43. čísle II. ročníka *Orla Tatránskeho* pod názvom *Daktorje mišljenki o potrebe reč Slovenskú povišit na spisovnú s dodatkom o národných novinách ako najlepšom prostrjedku k napomáhañú osveti*. Z týchto poznatkov vychádzal aj Zoch v spise *Slovo za slovenčinu* poukazovaním na historickú kontinuitu jej vývinu. Svedectvom dokonalého poznania vývinu slovenčiny sú Zochove argumenty o tom, ako sa čeština stávala stimulujúcim faktorom rozvoja slovenčiny a ako sa slovenčina postupne stávala predmetom záujmu vedeckého opisu jazykového systému na vtedajšej úrovni vedy (uvádza práce Pavla Doležala, pôsobenie Michala Institorisa-Mošovského, Jozefa Zmeškala). Keďže Zoch bol evanjelickým farárom, vysvetlil aj svoj postoj k štúrovskej slovenčine aj vo vzťahu k cirkvi: Bibliu treba chápať za nedotknutú z hľadiska obsahu a nový jazyk je len prostriedkom na jej vysvetľovanie. Národný spisovný jazyk, v tomto prípade štúrovska slovenčina, má byť *prevedením Biblie do života národného*.

Vývin jazyka po revolúcii 1848 – 1849

Revolúcia 1848 – 1849 a jej dôsledky spôsobili výrazný obrat v postojoch k podobe slovenského spisovného jazyka. Preferovaným jazykovým útvarom verejnej komunikácie Slovákov sa na intervenciu Jána Kollára, profesora slovanských starožitností na Viedenskej univerzite, a jeho stúpencov stala tzv. staroslovenčina, jazykový útvar, ktorého základom bola adaptovaná čeština s niektorými znakmi slovenčiny. V duchu takejto koncepcie vyšla vo Viedni v roku 1850 príručka *Prawopis slowenský s krátkou mluwnicí*²² od Andreja Radlinského, v ktorej sa uvádzajú základné rozdiely, ktorými sa podľa Radlinského *Slowáci w prawopisu od Čechůw a Morawanůw dělí*:

²⁰ SLÁDKOVIČ, Ondrej. Ohlasi. In *OT*, 1846, roč. 2, č. 38 (11. 8. 1846), s. 327.

²¹ DOBŠOVIČ, A. – KÖRMENDY, M. – TÓTH, E. – NAVARRA, L. Ohlasi na Hlasi. In *OT*, 1846, roč. 2, č. 41 (11. 9. 1846), s. 327.

²² RADLINSKÝ, Andrej. *Prawopis slowenský s krátkou mluwnicí*. We Widni : Tiskem wel. congregacie p. p. Mechitaristůw, 1850.

- predpona *naj-* namiesto *nej-*
- prípona *-stwo* namiesto *-stwí*
- *čo* namiesto *co*
- prípona *-ný* namiesto *-ní* v tvaroch prídavných mien typu *cirkewný / cirkewní*
- slovenská infinitívna podoba *-t'* oproti českej podobe *-ti* pred spoluhláskou, resp. *-t* pred samohláskou
- slovenské zakončenie substantív mäkkou spoluhláskou (typ *host', oheň* oproti českému *ohen, kost*)
- *l*-ové participiá majú vkladné *-e-* (typ *nésel*) a toto vkladné *-e-* je aj v nominatíve singuláru maskulín (typ *brater*)
- v genitíve plurálu maskulín je koncovka *-úv* (typ *pánúv*)
- v pozícii českej dvojhlásky *-ou-* je v slovenčine dlhé *ú* (typ *úřad, súdce*) s poznámkou, že v inštrumentáli singuláru feminín je *-ou* (*sestrou*)
- pri slovesách je v 1. osobe singuláru prítomky koncovka *-u* a v 3. osobe plurálu je *-ú* s poznámkou, že táto tendencia nie je dôsledná.

Staroslovenčina, opísaná v Radlinského *Prawopise slowenskom*, nebola v spoločenskom a kultúrnom kontexte prelomu štyridsiatych a päťdesiatych rokov 19. storočia jazykom s pevnou tradíciou a nevyhovovala ani spoločenským potrebám.

Reforma kodifikácie

Reakcie na pôvodnú štúrovskú kodifikáciu, spoločenský vývin po revolúcii 1848/1849 a v nemalej miere aj jazyková situácia poukázali na potrebu upraviť niektoré jej pôvodné zásady. Postoj štúrovskej generácie k podobe kodifikovaného jazyka ovplyvnila aj zmena spoločenskej situácie. Na slovenský jazyk sa pod vplyvom zmenenej spoločenskej paradigmy aj pod vplyvom predrevolučných reakcií na Štúrova kodifikáciu kládli nové nároky. Ich podstata čiastočne vyplývala z prehodnotenia pôvodných kritérií a čiastočne z nového postavenia Slovákov a Slovanov vo všeobecnosti v porevolučných rokoch. Reguláciu pôvodných kodifikačných kritérií vyvolala potreba zmierniť nefunkčné diferenciačné kritériá stredoslovenského jazykového základu (zakončenie nominatívu singuláru neutier na *-ia*: *nárečia*, adjektívna koncovka nominatívu singuláru typu *peknuo*, podoby minulého času sloviess typu *padnuv, sadnuv*), ale aj uvedomenie si takých znakov jazyka, ktoré by rešpektovali spoločný slovanský základ jednotlivých slovanských jazykov a jazykovo by integrovali Slovanov v porevolučnej situácii. Výsledkom týchto snáh sa stalo stretnutie predstaviteľov jednotlivých koncepcií spisovnej slovenčiny a konfesií – evanjelikov Ľudovíta Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana, Michala Miloslava Hodžu a predstaviteľov katolíckej konfesiie Jána Palárika, Andreja Radlinského, Štefana Závodníka a Martina Hattalu 21. októbra 1851. Predmetom ich rokovania bolo hľadanie funkčného prototypu slovenského spisovného jazyka, takej jeho podoby, ktorá by rešpektovala kultúrne a spoločenské funkcie

národného jazyka a bola v porevolučnej situácii integračným činiteľom jeho nositeľov bez ohľadu na konfesiu a stavovskú príslušnosť. Východiskom tohto prototypu – ako je známe – sa stala Štúrova podoba slovenčiny s pravopisnými a čiastočne aj systémovými úpravami, týkajúcimi sa inventára hlások a gramatických tvarov. Hodnotenie vtedajších kompromisných riešení v oblasti pravopisu, hláskoslovia aj gramatiky nemožno hodnotiť zo súčasného pohľadu, ale treba ich vnímať z hľadiska vtedajšej situácie, stratégie, potrieb aj perspektívy. Reformou jazyka sa formálna stránka spisovnej slovenčiny priblížila ortografickým sústavám ostatných slovanských jazykov (rozlišovanie *y – i, ý – í*, zavedenie hlások *l', é, ä* ako striednice za praslovanský nosový vokál, dvojhĺasky *iu*; zavedenie grafickej podoby dvojhĺások do podoby *ia, ie, iu, ó* (*neskôr ô*). Kodifikovaním *y – i* v pravopise sa obmedzilo aj písanie mäkčeňa v skupinách *de, te, ne, le, di, ti, ni, li* a úprava sa týkala aj oslabenia vplyvu výslovnosti pri písaní gramatických tvarov: v genitíve plurálu maskulín sa kodifikovala koncovka *-ov* (*synov, otcov, bratov*, pôvodne *sinou, otcou, bratou*), v nominatíve singuláru neutier sa zaviedla koncovka *-ie* (*zdravie* oproti pôvodnému tvaru *zdravia*), v adjektívnej paradigme sa záväznými stali podoby *pekné, pekného, peknému* (pôvodne *peknuo, peknjeho, peknjemu*), v slovesných tvaroch minulého času sa namiesto koncového *-u* (typ *robiu, volau, ňjesou*) kodifikovali klasické *l*-ové participiá (*robil, volal, niesol*). Týmito znakmi sa zreformovaná štúrovská slovenčina odlišila od svojho pôvodného prototypového exemplára a jeho upravená podoba vyšla v pod názvom *Krátka mluvnica slovenská*²³ v roku 1852. Prijatím tejto práce si Štúr uvedomil, že deklarované zmeny nenapĺňajú jeho pôvodné predstavy o povahe národného jazyka. Postupný vývin jazyka však potvrdil, že východisko, ktoré bolo základom Štúrovej kodifikácie, splnilo v konkrétnych historických podmienkach svoju funkciu. Napriek strateným Štúrovým ambíciám bola progresívnym znakom jeho kodifikácie snaha o posun konzervativizmu, o vytvorenie nového jazykového prototypu. Táto snaha, už aj preto, že bola taká rozsiahla, priniesla so sebou aj množstvo protirečivých prvkov, obmedzujúcich sa z hľadiska celonárodného jazyka na stredoslovenský nárečový areál a v nepriaznivej historickej situácii po revolúcii 1848 – 1849 aj potrebu odlišného vnímania integračnej funkcie spisovnej slovenčiny.

Slovami súčasnej vedy možno konštatovať, že prototypovým exemplárom, ktorý v roku 1846 deklaroval Ľudovít Štúr vo svojich návrhoch na kodifikáciu, sa nedosiahol žiaduci prototypový efekt. Časť formálnych znakov aj systémových prvkov bolo potrebné z funkčného hľadiska zmeniť. Hrejivou iskierkou pre Štúrovu dušu mohlo byť vedomie

²³ HATTALA, Martin. *Krátka mluvnica slovenská*. V Prešporke : Tiskom predtým Schmidovým, 1852.

o tom, že „jeho“ hnutie za novú podobu jazyka zo štyridsiatych rokov bolo spúšťacím mechanizmom k výraznému jazykovému konsenzu, ku ktorému dospeli predstavitelia rozličných konfesií aj jazykovedných prúdov po revolúcii 1848/1849. V tomto nežičlivom čase sa naplnila aj predstava o tom, že jazyk má plniť národnointegračnú funkciu bez ohľadu na konfesiou a stavovskú príslušnosť. Nesplnili sa však v jeho mladom veku ambície uskutočniť svoje zámery aj politicky, resp. štátoprávne. Štúr bol dostatočne vzdelaný v oblasti histórie, jazyka, teológie aj politiky a veľmi dobre si uvedomoval mocenskú stratégiu a politiku v porevolučných rokoch a možnosti na uskutočnenie svojich ambícií vo vtedajšej spoločenskej, historickej a politickej situácii. V čase, keď sa prijatím *Krátkej mluvnice slovenskej* rozplývali Štúrove predstavy o pôvodnej podobe slovenského jazyka, ako ju deklaroval vo svojich jazykovedných prácach, rozplývali sa aj jeho politické ambície z predrevolučných čias. Bolo v ňom aj vedomie chýbajúceho duchovného, nielen konfesionálneho, ale najmä kultúrneho a národného centra, ktorým by sa prejavovalo vedomie spoločných záujmov, jednoty.

V modranskom prostredí – po smrti brata Karola 13. januára 1851 – Ľudovít Štúr nadobudol (aspoň na chvíľu) pocit exilu. A to dvojakého: spoločenského aj súkromného. Fiktívnym únikom z tejto skepsy, prežívanej v prostredí Modry, sa v tom čase stal neskôr nadhlo zabudnutý spis *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, napísaný začiatkom roku 1851, t. j. práve v období, v ktorom sa schyľovalo k reforme kodifikácie slovenského jazyka z roku 1846. Ťažko možno prijať myšlienku o tom, že v prípade spisu *Das Slawenthum...* išlo o Štúrov politický testament,²⁴ nielen preto, že tento text bol pre slovenskú spoločnosť neznámy, ale najmä preto, že Ľ. Štúr si uvedomoval, že hľadanie opory v Rusku ako slovanskej veľmoci nebolo v tom čase reálne ani napriek duchovným hodnotám časti ruskej inteligencie, ktorej konkurovala feudálna zaostalosť jeho rozsiahleho vidieka. Túto myšlienku umocňovali osudy ruských dekabristov pred viac ako dvoch desaťročí, tematika Gribojedovovho, Lermontovovho či Puškinovho zbytočného človeka, ústiaca neskôr až do Gončarovovho Oblomova, či reálne osudy ilýrskeho hnutia Ljudevita Gaja a i. Oporou, aj to len retrospektívnou, vo vzťahu k východným Slovanom bolo jedine ich pevné puto v jednej viere a jednom jazyku. Slabá stránka a hmlistá perspektíva vyústila na sklonku Štúrovho krátkeho života do definitívnej dezilúzie a do straty ambícií v duchovnú či mocenskú oporu Ruska, najmä po porážke ruských vojsk v Krymskej vojne v roku 1855 a po strate jeho

²⁴ MATULA, Vladimír. Štúrov spis Slovanstvo a svet budúcnosti. In *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 176.

veľmocenského postavenia.²⁵ Vtedajšiu skepsu vyjadril L. Štúr v liste 27. októbra 1855 kniežaťu Fjodorovi Michailovičovi Rajevskému slovami: „...*my robotajem i ničto ne imejet uspecha...*, ... *my žalostny i ne znajem, kak utešiťsia...*“²⁶

Záverom možno Štúrove snahy v štyridsiatych rokoch 19. storočia zhrnúť do niekoľkých myšlienok. Jeho snahy o presadenie jazykových požiadaviek a politických potrieb národa vystúpeniami na sneme neboli úspešné. Z hľadiska potrieb a nárokov na jazyk bol Štúrov zámer o kodifikovanie novej podoby slovenčiny posunom konzervativizmu od klasicistického ponímania jazyka k preferovaniu jeho živej podoby. V prvej polovici päťdesiatych rokov devätnásteho storočia vyústila jeho kodifikačná snaha napriek nežičlivej politickej situácii do konfesijného konsenzu a splnila výraznú úlohu jazyka – zjednotila národ bez ohľadu na konfesiu či stavovskú príslušnosť.

V prvej polovici štyridsiatych rokov vznikol v osobe Ľudovíta Štúra jazykový, spoločenský, politický, konfesijný aj osobnostný prototyp. Žiaľ, o 10 rokov neskôr v dôsledku spoločenského vývinu možno pozorovať prvky skepsy s dominantnou otázkou: čo z ambícií sa podarilo naplniť. Ďalší vývin však ukázal, že Ľudovít Štúr bol svojou koncepciou jazyka a funkčnou adaptabilitou jeho prvkov spúšťacím mechanizmom nového procesu vo vnímaní a v rozvoji spisovného jazyka. Impulzom, ktorého sila ostala nezvratná.

Pramene a literatúra

- Atlas slovenského jazyka*. 2. zv. Flexia. Časť prvá. Mapy. Bratislava : Veda, 1981, 316 s.
- AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra I*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, 254 s.
- DOBŠOVIČ, A. – Körmendy, M. – Tóth, Ez. – NAVARRA, L. Ohlasi na Hlasi. In *Orol Tatránski*, 1846, roč. 2, č. 41 (11. 9. 1846), s. 327.
- HATTALA, Martin. *Krátka mluvnica slovenská*. V Prešporke : Tiskom predtým Schmidovym, 1852.
- Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*. Spisů musejních číslo XXII. W Praze w komissi u Kronbergra i Řiwnáče, 1846.
- KODAJOVÁ, Daniela. Politický testament Ľudovíta Štúra. In *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 111-119.
- KOVÁČ, Dušan. „Slavianofil“ a „západníci“ v slovenskom politickom myslení. In *Historik v čase a priestore*. Bratislava : Veda 2000, s. 7-10.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol. *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2002, 252 s.
- MATULA, Vladimír. Štúrov spis Slovanstvo a svet budúcnosti. In *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1999, 130-145 s.
- Orol Tatránski*. Roč. 1-3, 1846-1848.
- RADLINSKÝ, Andrej. *Prawopis slowenský s krátkou mluwnicí*. We Widni : Tiskem wel. congregacie p. p. Mechitaristůw, 1850.
- SLÁDKOVIČ, Ondrej. Ohlasi. In *Orol Tatránski*, 1846, roč. 2, č. 38 (11. 8. 1846), s. 327.

²⁵ KODAJOVÁ, Daniela. Politický testament Ľudovíta Štúra. In *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 118.

²⁶ Podrobnejšie ŠVAGROVSKÝ, Štefan: Michail Fjodorovič Rajevskij a jeho kontakty so Slovákmi. In *Studia Academica Slovaca*. 15. Bratislava : Alfa, 1986, s. 450.

- STANEK, Ivan (ed.). Slovo za slovenčinu. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958. 128 s.
- ŠTÚR, Ludevít. Hlas k rodákom. In *Orol Tatránski*. 1. 1845, s. 49.
- ŠTÚR, Ludevít. *Nauka reči slovenskej*. V Prešporoku : Nákladom Tatrina. Písmom Belnayho d'ed'ičov, 1846.
- ŠTÚR, Ludevít. *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí*. V Prešporoku : V tlačiarňi K. F. Wiganda 1846.
- ŠTÚR, Ludevít. *Slovenčina naša*. Dielo v piatich zväzkoch. Zv. 5. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957, 424 s.
- ŠTÚR, Ludevít. Ústrojnosť a organism reči Slovenskej (Vít'ah zo spisu proti Hlasom) In *Orol Tatránski*, 1846, roč. 2, č. 39(21. 8. 1846), s. 307-309; č. 40 (1. 9. 1846), s. 316-318.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan. Michail Fjodorovič Rajevskij a jeho kontakty so Slovákmi. In *Studia Academica Slovaca*. 15. Bratislava : Alfa, 1986, s. 443-453.
- VIKTORIN, Jozef Karol. *Grammatik der slowakischen Sprache*. Pest : Lauffer und Stolp, 1860.
- ZOCH, Ctiboh. *Slovo za slovenčinu*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.
- ŽIGO, Pavol. Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny a jej reforma. In *Slovenská reč*, 2005,70, č. 5, s. 265-275.
- ŽIGO, Pavol. Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny vo svetle národnouvedomovacieho procesu. In *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*. Bratislava : Lufema 2000, s. 53-66.
- ŽIGO, Pavol. Stopäťdesiat rokov od reformy štúrovskej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca* 30. Bratislava : Stimul, 2001, s. 339-348.
- ŽIGO, Pavol. Stošesťdesiat rokov štúrovskej kodifikácie slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca* 32. Bratislava : Stimul, 2003, s. 10-20.
- ŽIGO, Pavol. Funkčnosť a stabilita Štúrovej kodifikácie. In *Ludevít Štúr a reč slovenská*. Bratislava : Veda, 2007, s. 102-115.

Perspective and Fate of Štúr's Codification

The autor of the paper goes back to the substance of Štúr's codification from the year 1846 and on the background of general historical and mainly linguistic works about Štúr's movement looks for connections between interlinguistic and extralinguistic reasons of failure of the original codification. The autor deals with a change of Štúr's conservative attitude towards a range of a standard language, mainly of its form and structure as well as with reasons which had led to the change of the original codification.

Keywords: Ludevít Štúr (1815 – 1856), Slovak language, codification, language-prototype, orthographie, perspective, structure of the language

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

ŽIGO, Pavol. Perspektívy a osudy Štúrovej kodifikácie. In *Štúdie k jubileu Ludevíta Štúra*. Historia nova 10. [online] Bratislava : Stimul, 2016, s. 108-118. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino10.pdf>